

WPLYW PROCESÓW TRANSFORMACJI NA STRUKTURY EKONOMICZNE W ROLNICTWIE¹

Zofia Kołozzko-Chomentowska

Katedra Agrobiznesu, Politechnika Białostocka w Białymstoku

Wstęp

Transformacja społeczno-gospodarcza przyniosła polskiej gospodarce wiele korzyści. Jednak obok korzyści są również jej negatywne skutki, które dotkliwie odczuwa wieś i rolnictwo. Potwierdzają to dane statystyki masowej oraz wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw chłopskich, prowadzonej dla potrzeb Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej [ZRÓZNICOWANIE ... 1998; PO-KRZYWA (red.) 2000]. Nastąpiło znaczne zróżnicowanie dochodowe rodzin rolniczych. U źródeł tego zróżnicowania leżą różne przyczyny, które w dużej mierze zależą od ogólnego stanu rozwoju kraju i jego kondycji gospodarczej, ale również w dużym stopniu od doświadczenia rolników w warunkach pojawiającego się ryzyka. Zróżnicowanie dochodowe i jego tendencje zmian w gospodarce rynkowej określają kierunki przemian rolnictwa i jego przyszłość. Problemem jest jednak ogromne zróżnicowanie dochodów, a zwłaszcza wysoki odsetek gospodarstw osiągniętych niskie i niewystarczające do życia dochody. Oczywiście gospodarstwa o dużym potencjale produkcyjnym i wysokiej efektywności mogą osiągać relatywnie wysokie dochody, znacznie wyższe niż przeciętne gospodarstwo rolnicze, ale stanowią one zaledwie 3–4% ogółu gospodarstw chłopskich [ZEGAR 2000a].

Spadek dochodów z produkcji rolniczej był łagodzony w skali całego rolnictwa chłopskiego przez wzrost strumienia świadczeń emerytalno-rentowych. W latach 1990–1998 dynamika dochodów ze źródeł niezwiązanych z gospodarstwem rolnym była wyższa niż dochodu z gospodarstwa [ZEGAR 2000b]. Cenną rolę odgrywają dochody z pracy poza gospodarstwem z tym, że możliwości takiego uzupełniania dochodu są bardzo ograniczone ze względu na i tak ubogi rynek pracy. W efekcie powstały zróżnicowane struktury ekonomiczne wśród wiejskiej ludności rolniczej.

W pracy przedstawiono wyniki badań nt. zróżnicowania sytuacji ekonomicznej ludności rolniczej w okresie transformacji.

¹ Wykonano w ramach badań statutowych S/WZ/1/03.

Materiał i metodyka

Podjęty problem badawczy opracowano na podstawie materiału empirycznego, pochodzącego z badań przeprowadzonych w latach 1998–2000 w gospodarstwach rodzinnych regionu białostockiego i bydgoskiego². Dobór obiektów do badań był celowy, dokonano go uwzględniając zróżnicowanie warunków przyrodniczo-ekonomicznych w jakich funkcjonują gospodarstwa. Szczegółową metodykę doboru obiektów i przeprowadzenia badań przedstawiono w pracy KOŁOSZKO-CHOMENTOWSKIEJ [2003].

Na podstawie zebranych informacji obliczono dochód z gospodarstwa oraz dochód ogólny rodziny rolniczej metodą FADN³ [POKRZYWA (red.) 2000]. Wskaźnik parytetowy obliczono na podstawie dochodów nominalnych. Odzwierciedla on stosunek miesięcznego dochodu ogółem badanych gospodarstw do miesięcznego dochodu rozporządzalnego gospodarstw domowych w kraju w PLN na osobę według GUS⁴ [ROCZNIK STATYSTYCZNY 2000, 2002].

Wyniki badań

Wyniki badań przedstawiono w podziale na grupy obszarowe, ponieważ areal użytków rolnych (UR) lub powierzchnia ogólna jest tradycyjnym miernikiem wielkości gospodarstwa rolniczego. Natomiast dochód z gospodarstwa i dochód ogólny rodziny rolniczej podano w przeliczeniu na 1 pełnozatrudnionego z uwagi na fakt, że jest to wskaźnik najbardziej porównywalny z dochodami uzyskiwanymi w innych działach gospodarki. Dane przedstawiono w tabeli 1 i 2. Analizując przedstawione wyniki można zauważyć, że w obu regionach najniższy dochód na 1 pełnozatrudnionego osiągnięto w grupie I, a więc w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha UR, przy czym w 1998 r. w gospodarstwach regionu bydgoskiego była to wartość dziewięciokrotnie wyższa niż w regionie białostockim.

W 1999 r. porównywalny w obu regionach poziom dochodu uzyskano w gr. II (4440,88 PLN w regionie białostockim i 4624,84 PLN w regionie bydgoskim). W pozostałych grupach obszarowych wskaźnik ten był wyższy w gospodarstwach regionu bydgoskiego i wynosił jak: 1 : 5 w gr. I, 1 : 1,3 w gr. III i 1 : 1,7 w gr. IV.

W roku 2000 nastąpiło dalsze pogorszenie sytuacji ekonomicznej gospodarstw najmniejszych obszarowo. Dochód w tych gospodarstwach utrzymywał się na bardzo niskim poziomie. W regionie białostockim wynosił 467,13 PLN na 1 pełnozatrudnionego, natomiast w regionie bydgoskim 313,86 PLN i stanowił zaledwie 9,6% dochodu uzyskanego w tej grupie w 1998 r. i 13,2% dochodu z 1999 roku.

Dochody z działalności rolniczej uzupełniane były dochodami spoza gospodarstwa, w tym również różnymi świadczeniami socjalnymi członków rodziny. W wielu gospodarstwach były to jedyne pewne źródła dochodu. W badanej populacji udział dochodu rolniczego w dochodzie ogólnym skorelowany był dodatnio z powierzchnią UR.

² Regiony rozumiane są jako były województwa: białostockie i bydgoskie.

³ Farm Accountancy Data Network (System Danych Rachunkowości Rolniczej UE).

⁴ Dochód rozporządzalny na gospodarstwo domowe wynosił: 1998 – 522,93 PLN na osobę, 1999 – 560,43 PLN na osobę, 2000 – 610,51 PLN na osobę.

Tabela 1; Table 1

Parytet dochodowy w zależności od powierzchni użytków rolnych (region białostocki)
Income parity depending on arable land (Białystok region)

Grupa – użytki rolne Group – arable land (ha)	Rok Year	Dochód z gospodarstwa na 1 pełnozatrudnionego (PLN) Farm income per 1 full time worker (PLN)	Dochód ogólny: Total income	
			PLN na członka rodziny PLN per family member	w % przeciętnego dochodu gospodarstw domowych w kraju in % of average household income in the country
I 1,1–10	1998	359,55	40,49	7,74
	1999	465,03	216,41	38,62
II 10,01–20	1998	4993,24	230,11	44,00
	1999	4440,88	255,05	45,51
III 20,01–30	1998	63,91,66	287,15	54,91
	1999	5582,17	270,41	48,25
IV > 30	1998	6392,01	264,91	50,66
	1999	10851,89	497,97	88,85
Ogółem; Total	1998	4618,50	220,17	42,10
	1999	6035,99	324,95	57,98

Źródło: badania własne; Source: own researches

Tabela 2; Table 2

Parytet dochodowy w zależności od powierzchni użytków rolnych (region bydgoski)
Income parity dependent on arable land (Bydgoszcz region)

Grupa – użytki rolne Group – arable land (ha)	Rok Year	Dochód z gospodarstwa na 1 pełnozatrudnionego (PLN) Farm income per 1 full time worker (PLN)	Dochód ogólny; Total income	
			PLN na członka rodziny PLN per family member	w % przeciętnego dochodu gospodarstw domowych w kraju; in % of average household income in country
I 1,1–10	1998	3273,16	209,58	40,08
	1999	2376,87	125,09	22,32
	2000	213,86	35,70	5,85
II 10,01–20	1998	5634,03	319,00	61,00
	1999	4624,84	322,18	57,49
	2000	6311,87	340,52	55,78
III 20,01–30	1998	9517,20	465,08	88,94
	1999	7087,50	420,97	75,12
	2000	13996,69	577,77	94,64
IV > 30	1998	14981,45	611,54	116,94
	1999	18569,32	994,91	177,53
	2000	17498,11	769,26	126,00
Ogółem; Total	1998	9882,48	473,66	90,58
	1999	10926,33	611,73	109,15
	2000	12969,79	586,09	97,00

Źródło: badania własne; Source: own researches

Powierzchnia UR silnie różnicuje gospodarstwa pod względem sytuacji materialnej wyrażonej poziomem dochodu ogólnego w przeliczeniu na jednego członka rodziny. Analizując dane zawarte w tabelach można wskazać na trzy poziomy statusu materialnego. Pierwszy tworzą gospodarstwa o powierzchni do 10 ha UR, w których łączny dochód na członka rodziny wynosił średnio w analizowanym okresie 123,46 PLN w regionie bydgoskim i 153,81 PLN w regionie białostockim i nie przekraczał 40% dochodu parytetowego. Poziom drugi skupia gospodarstwa o powierzchni 10–30 ha UR. Ich dochody ogólne mieściły się w przedziale 319,0–577,77 PLN na członka rodziny w regionie bydgoskim i 230,11–292,87 PLN w regionie białostockim.

Zasadnicze zmiany sytuacji materialnej widoczne są dopiero w gospodarstwach o powierzchni powyżej 30 ha UR w regionie bydgoskim. W tej grupie dochody były wyższe niż przeciętne dochody ogółem na jednego członka rodziny w całej badanej populacji od 29 do prawie 63% w zależności od roku badań. Natomiast w regionie białostockim w tej grupie gospodarstw średnia wartość dochodu ogólnego na członka rodziny była niższa niż w gospodarstwach regionu bydgoskiego. Parytet dochodowy wynosił w roku 1998 50,66%, w roku 1999 – 88,85% i 83,81% w roku 2000. Wpłynęły na to m.in. warunki przyrodnicze. Wskaźnik rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla gmin regionu białostockiego zawierał się w przedziale od 44,3 do 57,9 pkt., natomiast dla gmin regionu bydgoskiego wynosił od 47,3 do 87,0 pkt. [WITEK i in. 1993].

Wnioski

1. Niezależnie od regionu bardzo niskie, a w skrajnych przypadkach niewystarczające do życia, dochody uzyskiwały gospodarstwa obszarowo najmniejsze, o powierzchni do 10 ha UR. Istotnym źródłem dochodu w tych gospodarstwach były świadczenia socjalne oraz praca poza gospodarstwem.
2. Gospodarstwa o dużym potencjale produkcyjnym osiągnęły znacznie lepsze efekty ekonomiczne, aczkolwiek korzystniejsze wyniki uzyskiwały gospodarstwa regionu bydgoskiego.
3. Zasadnicze zmiany sytuacji materialnej oraz przekroczenie parytetu dochodowego osiągnęły dopiero gospodarstwa o powierzchni powyżej 30 ha UR, funkcjonujące w korzystniejszych warunkach przyrodniczo-ekonomicznych (region bydgoski).

Literatura

- KOŁOSZKO-CHOMENTOWSKA Z. 2003. *Zastosowanie analizy składowych głównych w badaniach nad czynnikami determinującymi dochody z działalności rolniczej*. Roczn. Nauk Rol., Seria G 90(2): 34–44.
- POKRZYWA T. (red.) 2000. *Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych w 1999 r.* Praca ZBIOROWA. IERiGŻ, Warszawa: XX–XXI.
- ROCZNIK STATYSTYCZNY 2000. GUS, Warszawa: 177–181.
- ROCZNIK STATYSTYCZNY 2002. GUS, Warszawa: 189–190.

WITEK T., GÓRSKI T., KERN H., ŻUKOWSKA B., BUDZYŃSKA K., FILIPIAK K., FIRUK M., STRZELEC J. 1993. *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin. Suplement*. IUNG, Puławy: 171–182.

ZEGAR J. 2000a. *Spoleczno-ekonomiczne skutki załamania się dochodów rolnictwa chłopskiego w okresie transformacji*. IERiGŻ, Warszawa. Komunikaty, Raporty. Ekspertyzy 463: 17.

ZEGAR J. 2000b. *Dochody gospodarstw chłopskich w okresie transformacji (na przykładzie gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną)*. IERiGŻ, Warszawa. Studia i Monografie 101: 17.

ZRÓŻNICOWANIE WARUNKÓW ŻYCIA LUDNOŚCI W POLSCE W 1997 R. 1998. GUS, Warszawa: 126 ss.

Słowa kluczowe: dochód, gospodarstwo, parytet

Streszczenie

Ekonomiczne wyniki gospodarstw rolnych w latach 90-tych były bardzo niekorzystne głównie z powodu pojawienia się bariery zbytu i spadku cen otrzymywanych przez rolników. Przełożyło się to na obniżenie poziomu życia rodzin rolniczych. W pracy przedstawiono efekty badań nt. sytuacji ekonomicznej rodzinnych gospodarstw rolniczych regionu białostockiego i bydgoskiego w latach 1998–2000. Wyniki badań wskazują na regionalne zróżnicowanie dochodów uzyskiwanych z działalności rolniczej. Lepsze efekty odnotowano w gospodarstwach regionu bydgoskiego. Można przypuszczać, że polaryzacja gospodarstw ze względu na dochód uzyskiwany z działalności rolniczej będzie postępowała. Coraz mniejsza liczba gospodarstw będzie uzyskiwać dochody porównywalne z dochodami innych gospodarstw domowych.

THE INFLUENCE OF TRANSFORMATION PROCESSES ON ECONOMIC STRUCTURES IN AGRICULTURE

Zofia Kołoszko-Chomentowska
Agrobusiness Department, Technical University, Białystok

Key words: income, farm, parity

Summary

In the 1990-ties, the economic results of farms were extremely unsuccessful mainly because of the occurrence of market barriers and the decrease in prices for the agricultural production. In the result, the living standards of farm families went down drastically.

The paper presents the findings on the economic standing of the family farms of the region of Białystok and Bydgoszcz in the period from 1998 to 2000. These findings indicate that the income values from the economic activity in far-

ming are differentiated regionally. Much better values were noted for the farms of Bydgoszcz region.

The process of polarisation of farms as to their income from the economic activity in agriculture is supposed to be in progress. Consequently, a smaller and smaller number of farms is expected to gain an income, which is comparable with that of other households.

Dr inż. Zofia **Kołoszko-Chomentowska**
Politechnika Białostocka
ul. Ojca St. Tarasiuka 2
16-001 KLEOSIN
e-mail: zofiakołoszko@tlen.pl